

ЗМІСТ

Хто такі «бандерівці» і чому про них книжка	6	
ЖИТТЯ ПОВСТАНЦЯ		
Надія Білань	«Буду революційно-пильним воїном...» Військова присяга УПА	10
Володимир Мороз	«Прапор червоно-чорний — це наше знамено...» Яким був стяг УПА?.....	14
Ігор Гошовський	Шість епізодів родинної історії	29
Юрій Нестор	Борщ по-бандерівськи. Гастрономічна культура «лісової армії».....	38
Руслан Забілий	Діти підпілля: недитяча гра у війну	53
Ігор Бігун	Нідерландці в УПА. Як утікачі з концтабору знайшли прихисток у повстанців	58
ПОСТАТІ		
Осип Зінкевич	Євген Коновалець і наша доба.....	74
Микола Посівнич	Степан Бандера в польських тюрмах.....	83
Володимир В'ятрович	У пошуках могили Шухевича, яку насправді досі не знайдено	93
Дмитро Снегірьов	Михайло Степаняк. Комуніст і член Проводу ОУН.....	105
Петро Содоль	«Монета», «Лада», «Христя» та інші. Українки — Лицарі орденів УПА	113
Ірина Єзерська	Ніл Хасевич. Людина, яка створила візуальний образ УПА	120
Євген Сверстюк	Пам'ятник бандерівцеві	127
Вахтанг Кіпіані	Вояк УПА Петро Саранчук. «Поступил в банду несовершеннолетним».....	130
ОУН І УПА: ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ		
Данило Яневський	Як, де і коли виникла ОУН Степана Бандери?	140

Іван Ольховський	Коли виникла Українська повстанська армія?.....	152
Іван Патриляк	УПА була більш «робітничо-селянською», ніж радянські партизани.....	160
Павло Солодько	УГВР: підпільний уряд і парламент, який керував УПА.....	171
Віталій Загоруйко	Служба безпеки ОУН. Зачинені двері.....	177
Володимир Ковальчук	Скільки ж солдатів було в УПА? Секрети розкриває «Клим Савур».....	181

БОРОТЬБА НА ВІЙНІ ТА В МИРНИЙ ЧАС

Ігор Дерев'яний	«Процес п'ятдесяти дев'яти». Як НКВД засудив до розстрілу кількадесят юнаків і дівчат.....	190
Андрій Мацьків	Весна 1944 року. Бій відділу УПА на Київщині.....	193
Олександр Панченко	Як УПА об'єднувала народи СРСР проти Москви.....	201
Роман Москаль	Останній бій підпілля ОУН. Тернопільщина, 1960 рік.....	208
Тарас Кузьо	Лебідь, Купчинський та «Пролог».....	219

ВАЖКІ ПИТАННЯ

Юрій Рудницький	Краще ніколи, ніж пізно? Акт 30 червня 1941 року як помилка націоналістів.....	226
Оля Гнатюк	Війна у війні. УПА і АК без возвеличення і паплюження.....	235
Святослав Липовецький	«Борці за незалежність» проти «борців за незалежність».....	248

ДОКУМЕНТИ ЕПОХИ

Петро Федун — «Петро Полтава»	Хто такі бандерівці та за що вони борються.....	256
Осип Дяків — «Горновий»	Наше становище [ставлення] до російського народу.....	286
Відомості про авторів.....		302

НАДІЯ БІЛАНЬ

«БУДУ РЕВОЛЮЦІЙНО-ПИЛЬНИМ ВОЇНОМ...» ВІЙСЬКОВА ПРИСЯГА УПА

Повстанці зняли шапки, рушничі переклали з правої до лівої руки. Делегати поклали пальші правої руки на тризуб. Командир поволі читав текст присяги, а бійші повторювали за ним кожне слово.

У тексті присяги було чітко сформульовано мету боротьби — здобути Українську Соборну Самостійну Державу, а саму клятву адресовано різному народу та землі

На вірність Україні першими присягли Українські січові стрільці — 1914 року, під час Першої світової війни, задовго до проголошення незалежності УНР та ЗУНР, коли наші землі все ще входили до складу різних держав.

Подібно, в умовах окупації під час Другої світової війни, присягали на вірність українському народу вояки Української повстанської армії.

Першу таку присягу склали на Великдень 1943 року в лісах Рівненщини. Урочиста церемонія відбулася ввечері біля великої ватри. Їй передували великодня сповідь та причастя вояків, святкове богослужіння. Присягали партизани на хресті та Євангелії за текстом присяги армії Української Народної Республіки 1917—1920 років. Провів церемонію священик, який перед тим правив службу, а святкову промову виголосив перший командир Української повстанської армії Дмитро Клячківський — «Клим Савур». Тоді присягу склали понад п'ятсот повстанців. Згодом, 19 липня 1944 року, Головний військовий штаб УПА наказом № 7/44 зобов'язав повстанські відділи складати присягу за текстом, затвердженим підпільним парламентом — Українською головною визвольною радою. У тексті присяги було чітко сформульовано мету боротьби — здобути

ПРИСЯГА ВОЯКА Української Повстанчої Армії

Я, воїн Української Повстанчої Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед Святою Землею Українською, перед пролитою кров'ю усіх Найкращих Синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського:

Боротись за повне визволення всіх українських земель і українського народу, від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну Державу. В цій боротьбі не пожалію ні крові, ні життя і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою та нещадним до ворогів землі української.

Буду чесним, дисциплінованим і революційно-пильним воїном.

Буду виконувати всі накази ~~верхників~~.

Суворо зберігатиму військову і державну таємницю.

Буду гідним побратимом у бою та в бойовому житті всім своїм товаришам по зброї

Коли я порушу, або відступлю від цієї присяги то хай мене покарає суворий закон Української Національної Революції і спадє на мене зневага Українського Народу.

Офіційний
текст присяги,
затверджений УГВР

Українську Соборну Самостійну Державу, а саму клятву адресовано рідному народу та землі. До наказу було додано інструкцію щодо порядку проведення відповідних святкових заходів.

Присягати вояки УПА мали дуже урочисто, за участю представників від проводу чи вищого місцевого керівництва, а також священика, який відправляв літургію або молебень

До свята присяги вояки готувалися кілька днів: проводили репетиції хору, вивчали напам'ять текст присяги, встановлювали польовий вівтар

Після присяги сотні
Юліана Матвієва —
«Недобитого».
Польова служба
Божа. Гуцульщина;
весна 1944 року

за упокій полеглих повстанців. До присяги приводили вояків, які пройшли вишкіл. Це міг бути й один відділ, хоча часом на урочистості кілька сотень збиралося разом.

До свята присяги вояки готувалися кілька днів: проводили репетиції хору, вивчали напам'ять текст присяги, встановлювали польовий вівтар. Іноді для богослужіння споруджували окремий престол, який ставили трохи осторонь.

Урочисто мали виглядати також самі повстанці, тому вони підстригали волосся та голилися, ладнали одяг, ремонтували та начищали чоботи. Вояки УПА дуже часто, а особливо на свята одягали під однострій вишиванки. Також у деяких відділах повстанці перетворювали своє щоденне вбрання на святкове за допомогою краватки, яку одягали до звичайної сорочки.

Особливу увагу приділяли зброї, яка мала бути чистою до блиску, та чіткому й синхронному виконанню команд.

Церемонія відбувалась на великій галявині, де вояки зі зброєю в руках шикувалися в каре (незамкнений чотирикутник).

У центрі стояв вівтар, на якому розміщували реліквії для присяги (згідно з інструкцією УГВР, це був тризуб, однак нерідко присягали на важкій зброї, переважно на кулеметі; поруч на престолі також міг бути хрест).

Командував церемонією хтось із сотенних чи курінних. Приймали присягу вояків представники вищого командування із цієї воєнної округи (структурний підрозділ в територіальному поділі УПА), вони ж робили огляд відділів, тому це свято також було демонстрацією військової підготовки новобранців.

Представник вищого командування виголошував промову, у якій роз'яснював важливість присяги й акцентував на необхідності зберігати вірність ідеалам повстанського руху, боротися за здобуття Української Соборної Самостійної Держави.

Опісля на середину, до престолу, виходив почет із тризубом, якому віддавали честь. До нього приступали делегати від кожного відділу. Ось як це описує у спогадах підполковник УПА Степан Фрасуляк — «Хмель»: «На приказ: “До присяги!” повстанці зняли шапки, кріси [рушниці] переложили з правої до лівої руки, два пальці правої руки піднесли на висоту очей. Делегати поклали пальці правої руки на тризуб. Я читав поволі текст присяги, а повстанці повторювали за мною кожне слово».

Тоді правили службу Божу, молебень чи панахиду за загиблими повстанцями, співав повстанський хор. Церемонію завершували відмаршируванням почту з тризубом та виконанням гімну «Ще не вмерла Україна». Після цього відділи роями мали розписатися на аркуші з текстом присяги.

Також на повстанців чекала «розважальна імпреза»: декламації віршів, веселі та повчальні театральні мініатюри чи навіть цілі вистави.

Емоційний стан молодих людей, які щойно присягнули до смерті боротися за свободу, згадує той самий «Хмель»: «Ще вже були заприсяжені повстанці, які перед хвилиною, перед святими символами України клялися зірвати кайдани, якими ворог закував Україну, та вибороти для неї світле Воскресіння».

Така урочистість церемонії складання присяги була так чи інакше традиційною як для українських збройних формувань періоду Української революції 1917—1921 років, так і для армій інших країн, адже символізувала не лише прийняття новобранців до війська, але і їхню відданість державі та народу. Віддання почесней національній символіці мали це підкреслити.

Представник вищого командування роз'яснював важливість присяги та наголошував на необхідності боротися за здобуття Української Соборної Самостійної Держави

Степан Фрасуляк — «Хмель»: «Ще вже були заприсяжені повстанці, які перед хвилиною, перед святими символами України клялися зірвати кайдани, якими ворог закував Україну, та вибороти для неї світле Воскресіння»

ВОЛОДИМИР МОРОЗ*

«ПРАПОР ЧЕРВОНО-ЧОРНИЙ — ЦЕ НАШЕ ЗНАМЕНО...» ЯКИМ БУВ СТЯГ УПА?

Ідея цієї публікації народилася під час однієї з численних дискусій у *facebook*. Яким був прапор, що під ним у бій ішли повстанські загони? А яким — знамено ОУН? І на чим боші правда? Адже в спогадах ветеранів є різні інтерпретації.

Поєднання червоного й чорного кольорів у світовій традиції загалом і українській зокрема не поодинокі. Ця стаття, однак, стосується тільки тих випадків, які утвердили в Україні червоно-чорну символіку, насамперед прапор, як знак боротьби за волю України.

Українські січові стрільці

*Лицарство Залізної
Остроги (ЛЗО) —
наслідок «мінорних
настроїв» січового
стрілецтва*

Після кривавих боїв УСС на горі Лисоні їх перевели на відпочинок в околиці Миколаєва над Дністром (села Розвадів, Пісочна та ін.). Тут у листопаді 1916 року виникло Лицарство Залізної Остроги (ЛЗО) — як наслідок «мінорних настроїв» січового стрілецтва.

Відомий поет Роман Купчинський згодом писав, що це було не просто товариство, а орден, який поставив за мету «насталювання характерів і плекання товариської культури». Серед лицарів Залізної Остроги були Іван

* Також у статті використано матеріали, надані Юрком Юзичем, Володимиром В'ятровичем, Тарасом Зенем і Миколою Бігусом.

Цяпка, Володимир Старосольський, Михайло Гайворонський, Антін Лотоцький, Микола Угрин-Безгрішний, Никифор Гірняк, Лев Лепкий, Іван Іванець та багато інших відомих згодом громадсько-політичних діячів, науковців, поетів, митців, лікарів.

Члени ордену носили на одностроях відзнаку — чорно-червону стяжку із залізною острогою. На зборах залу вбирали червоним облаштуванням із зображеними чорними острогами.

Великий комтур [керівник] ЛЗО носив чорно-червону стрічку («ленту Закону») через плече та червону кирею [мантію] зі знаками чорних острог.

Інші носили чорні киреї з червоними острогами, вишитими на лівому боці грудей («де джерело живої крові для існування, і любові, і для чеснот, і для ідей»). Чорно-червоною стрічкою перев'язували офіційні грамоти.

Роман Купчинський написав гімн лицарів Залізної Остроги — відому стрілецьку пісню «Не сміє бути в нас страху...». Він також є автором присвяченої Іванові Цяпці поеми «Скоропад» (1919—1922), яка містить такі рядки:

С й верквієць один між ними...
Вперед під'їдав... У руці
Щось, ніби прапор... Рази Бога!
Червоно-чорний... Що? «Острога»?!
Невже ж це лицарі, Стрільці?!

В іншому місці цієї ж поеми Роман Купчинський наводить і пояснення кольорів ордену (Закону):

...Шит,
Залізний, на краях пригнутий,
Стрілецькими майстрами кутий,
Що мав, немов би серця вид.
Довкола мав краски Закону.
Це краску чорну і червону.
Червона: радість, ярий дух,
Готовість жертви і вірага.
А чорна: сталість, ум, повага
І слово сидме, як обух.

Обкладинка книжки
Миколи Угрин-
Безгрішного «Лицарі
Залізної Остроги».
Рогатин; 1934 рік

ІГОР ГОШОВСЬКИЙ

ШІСТЬ ЕПІЗОДІВ РОДИННОЇ ІСТОРІЇ

«Мене брали всі “свої”, хоча б один енкаведист був присутній», — згадувала бабуся. Довелося їй відпахати 10 років на лісоповалі в Красноярському краї, та ще й рік попрацювати на будівництві: пустеля Гобі, 40 градусів морозу, крижаний вітер. Дали заступи й наказали рити собі землянки. Жесть, одним словом.

Епізод 1. Брат

Наказ полоненим — рити собі ями. Коли вже закінчували свою роботу, підїхало авто...

Голова родини Блонських Христофор пройшов Першу світову війну артилеристом Балтійського флоту в царській армії. Наступну війну він зустрів уже у віці 48 років переконаним прихильником української самостійності. У тому ж дусі виховував не тільки своїх двох дітей — Наталю та старшого на рік Євгена, — але й усе село Кустин Рівненського району. Створив аматорський сільський театр, із яким ставив п'єси українських класиків, підтримував зв'язки з націоналістичним підпіллям, писав українською мовою псалми для церковного хору, які, до речі, там співають досі.

Після того як німці зайняли Україну, активізувалася Українська автокефальна православна церква. Христофору, що був сином священника й уже понад десять років працював дяконом, керівництво УАПЦ запропонувало сан священника,

Христофор Блонський
(другий ліворуч) —
випускник
артилерійського
училища перед
відправленням
на Балтійський флот.
1913 рік

жена зі Степаном Письменним, який із 1918 року був секретарем Військового міністерства УНР, від 25.12.1918 — начальником канцелярії Головного управління Генерального штабу УНР, а впродовж 1919—1921 років — скарбничим Військового міністерства УНР. Від 1922 року вони жили в Рівному. 1939 року, після окупації радянськими військами, Степан був заарештований НКВД і кинутий до концтабору міста Старобільська; 1940-го розстріляний під Харковом. Його дітей було вивезено до Казахстану, де вони мешкають і донині.

Син Христофора Євген Блонський, шойно досяг 18-ліття (1943), налагодив контакти з УПА. По тому як фронт прокотився у зворотний бік і Волинь знову зайняла Червона армія, він отримав запрошення пройти вишкіл на санітара в одному з повстанських таборів. Разом із кількома друзями вони вирушили в дорогу. Потрібно було пройти близько сорока кілометрів від Михалківців у район замаскованого густими лісами Кременецького кряжу. Дорогою вони потрапили в засідку «Смершу».

...Наказ полоненим — рити собі ями. Євген разом із друзями рили яму, і, коли вже закінчували свою роботу, підїхало авто. Звання пасажира машини залишилося нез'ясованим, але слова, що звідти лунали, він запам'ятав на все життя: «Нечого на них патрони тратить, пусть лучше на фронте кровью вину искупят!» Євгена відправили у штрафний батальйон, а за деякий час його батьки отримали повідомлення, що він

і він погодився. Казав, що таким чином хоче долучитися до розвитку української справи. Висвячення відбулося 1942 року в Рівному, а на парафію його направили до села Михалківці Острозького району, що також на Рівненщині.

Рідна сестра Христофора Галина Блонська була одру-